

Ewa Rogowska-Cybulska

"Słownictwo z zakresu dawnej kultury materialnej w „Inwentarzu Ekonomii Malborskiej” z 1745 r.",
Aneta Lewińska, Gdańsk 2005 :
[recenzja]

Acta Cassubiana 8, 339-341

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Rogowska-Cybulska

Aneta Lewińska, *Słownictwo z zakresu dawnej kultury materialnej w „Inwentarzu Ekonomii Malborskiej” z 1745 r.,*

**Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego,
Gdańsk 2005, ss. 191**

Książka Anety Lewińskiej pt. *Słownictwo z zakresu dawnej kultury materialnej w „Inwentarzu Ekonomii Malborskiej” z 1745 r.* zawiera charakterystykę leksykalną zabytku językowego, którego pełny tytuł brzmi: *Inwentarz Ekonomii Malborskiej przy podaniu y Prolongacyi Dzierzawy y Administracyi Wielmożnemu Imci Panu Michałowi Ernestowi Rexinowi Staroscie Malborskiemu Pułkownikowi Gwardyi J.K. Mci ex Oculari Revisione et Indagatione Budynkow Zamkowych, Browarnych Młynskich y Folwarcznych Tudziesz taxatione Bydeł Koni y Wszelkich Sprzętów Gospodarskich cum Specyficatione Czynnów Arend Wszelkich Intrat y Akcydencyi do Prowentów Annuatim należących spisany w Zamku Malborskim 1745.* Rękopis ten – przechowywany w Archiwum Państwowym w Gdańsku, spisany w całości przez Antoniego de Leübnitza, Konsyliarza Nadwornego JKMCi, obejmujący dokładny opis zabudowań i majątku ruchomego zamku malborskiego (s. 1-317) i klucza tczewskiego (s. 318-382) – ma częściowo strukturę ciągłą, częściowo, w partiach stanowiących wyliczenie gruntów, należności i powinności wsi i ich mieszkańców – formę tabeli, toteż w zakresie badań językoznawczych stanowi szczególnie cenne i bogate źródło dawnej leksyki opisującej kulturę materialną (w mniejszym stopniu fleksji i składni czy leksyki o charakterze abstrakcyjnym) i opis tej właśnie warstwy językowej postawiła sobie za cel autorka w omawianej książce.

Zasadniczą i szczególnie wartościową część książki stanowi obszerny słownik (s. 25-159), obejmujący 550 wyrazów wyekscerpowanych z całego dokumentu, a nieznanych współczesnej polszczyźnie w danym znaczeniu i/lub w danej postaci fonetycznej, morfologicznej czy słowotwórczej. Słownik ten został podzielony na 8 podrozdziałów poświęconych grupom semantycznym związanym z różnymi dziedzinami działalności człowieka, szczególnie bogato reprezentowanymi w omawianym zabytku. Są to: 1) nazwy miar i sposobów rachowania, np. *achtel* ‘miara ciał płynnych i sypkich, ósma część beczki’, *laszt* ‘dawna miara ciał sypkich,

zwłaszcza zboża, równa 3840 litrów’, *półkorcze* ‘pół korca’, 2) nazwy opłat, powinności, danin, pensji i przywilejów, np. *aggeracja* ‘obowiązek usypywania fortyfikacji’, *akcydencja* ‘dochód uboczny, często nielegalny’, *flukorn* ‘danina w zbożu od jednostki uprawianego gruntu zwanej pługiem’, *kwarta* ‘nazwa opłaty ratalnej, płaconej co kwartał’, *plużne* ‘podatek płacony w postaci 1 korca pszenicy lub żyta od każdego pługa’, *rakowe* ‘opłata za połów raków’, *rybitwa* ‘opłata za połów ryb’, *zsyпка* ‘danina w ziarnie, osep’, 3) nazwy produktów spożywczych, np. *kurymura//kurymur* ‘zboże, zwłaszcza owies i jęczmień uprawiane razem z wyką lub innymi roślinami pastewnymi’, *mleczno* ‘mleko i jego przetwory’, *stochmal* ‘omieciny we młynie, w piekarni, kurzawa z mąki’, 4) nazwy zawodów, urzędów i godności, np. *bachlarz* ‘rzemieślnik zajmujący się m.in. wyrobem naczyń blaszanych’, *emfiteuta* ‘czynszownik osadzony na roli na mocy prawa emfiteuzy, tj. dzierżawy gruntu z prawem pobierania pożytków, wznoszenia budowli itp., ale bez prawa własności i możliwości nabycia jej przez zasiedzenie’, *general* ‘starosta generalny’, *goździarz* ‘rzemieślnik wyrabiający gwoździe’, *kibniarz* ‘prawdopodobnie bednarz’, *kornknecht* ‘pracownik spichlerza’, *manista* ‘szynkarz’, *oberferszter* ‘nadleśniczy’, *rekownik* ‘pracownik garbarni rozciągający skóry’, *tobacznik* ‘handlujący tabaką’, *żeniec* ‘żniwiarz’, 5) terminologia administracyjna, np. *eksakcja* ‘przymusowe ściąganie należności państwa w naturze i pieniądzu’, *intimować* ‘złożyć odwołanie’, *libertacja* ‘uwolnienie od świadczeń publicznych’, *rewizja* ‘spis ludności płaćcej podatki’, 6) terminologia budowlana: a) nazwy związane ze sposobami budowania, np. *adornować* ‘dekorować, zdobić’, *cyg-ment* ‘cement’, *kafar* ‘dymnik’, *kietka* ‘łańcuch’, *mnich* ‘urządzenie do utrzymywania odpowiedniego poziomu wody, np. w stawach rybnych’, *spiepal* ‘element konstrukcyjny śluzu’, b) nazwy pomieszczeń i części budynków, np. *abzeit* ‘większe stodoły i gumna’, *ceghaus* ‘zbrojownia’, *kornhuz//kornusz* ‘spichlerz’, *mackomora* ‘pomieszczenie we młynie’, *retirada* ‘przeście, korytarz lub ganek’, 7) terminologia gospodarcza, np. *bot* ‘element konstrukcyjny żaren’, *posenkiel* ‘młot’, *przyplodek* ‘młode urodzone w stadzie’, *tranka* ‘beczka’, 8) inne wyrazy, np. *apertura* ‘otwór’, *inundacja* ‘zalew’, *obersztok* ‘zamek wysoki’, *przedacz* ‘sprzedaż’, *zabiezać* ‘zapobiec’.

Każdy podrozdział słownika kończy się charakterystyką zgromadzonego w nim słownictwa pod względem semantycznym, funkcjonalnym i strukturalnym, a ponadto po rozdziale słownikowym został umieszczony rozdział podsumowujący wyniki analiz cząstkowych.

Analiza materiału słownikowego ukazuje *Inwentarz Ekonomii Malborskiej* jako bogate źródło słownictwa konkretnego dotyczącego realiów życia codziennego w XVIII w., zwłaszcza terminologii budowlanej (25,8 proc. zasobu słownikowego), gospodarczej (16,4 proc.) oraz nazw zawodów, urzędów i godności (14,9 proc.).

Porównanie z innymi podobnymi dokumentami pomorskimi z XVII i XVIII w.: inwentarzami, taryfami podatkowymi, księgami miejskimi i ilustracjami dowodzi

przy tym istnienia słownictwa wspólnego dla tekstów tego typu, reprezentowanego m.in. przez wyrazy: *abseit, drabie, dyl, ekspensa, gbur, inszy, ogrodnik, węborek* i *wiertel*. Słownictwo z kręgu terminologii urzędowo-prawniczej, podobnie jak konkretność leksyki i specyficzna składnia to również cechy typowe dla XVIII-wiecznego stylu urzędowego, który reprezentuje ten dokument.

Autorka poddaje też odrębnej analizie germanizmy leksykalne, których większość należy do terminologii budowlanej lub związanej z gospodarką folwarczną; napływały one na Pomorze wraz z nowinkami technicznymi, które nazywały.

Wśród wyrazów opisanych w tej książce znalazło się też 51 słów (9 proc. analizowanej leksyki), nienotowanych przez słowniki ogólne, np. *aggeracja, armholc, drybin, flot, kurymury, mackomora, przedacz, trychlarz, zdrojowiczysko*.

Zestawienie analizowanego słownictwa z zasobem wyrazowym *Słownika malborskiego* Huberta Górnowicza wykazało natomiast, że około 24 proc. nieznannej polszczyźnie ogólnej leksyki występującej w *Inwentarzu Ekonomii Malborskiej z 1745 r.* przetrwało w gwarach tego regionu do połowy XX w., co pozwoliło autorce wyciągnąć wniosek o trwałym zakorzenieniu mieszkańców dzisiejszego Pomorza w historycznej i językowej przeszłości.